

**BABEŞ–BOLYAI UNIVERSITY, CLUJ–NAPOCA
FACULTY OF LETTERS
DOCTORAL SCHOOL OF HUNGAROLOGY**

Éva Farkas Wellmann

**Literature and Public in the 18th Century. The Works of György
Verestói**

PhD Thesis

Summary

Scientific supervisor

Prof. Emese EGYED PhD

Table of Contents

Motto	6
I. INTRODUCTION	7
1. The questions of the method. Objectives, possibilities of interpretation.....	7
2. Source(s)	13
II. LITERACY OF BOOKS IN TRANSYLVANIA – THE FIRST PART OF THE 18TH CENTURY	16
1. Introduction	16
2. Social-political situation	18
3. Protestant, aristocratic relations. The presence of the books	20
4. Publishing – Typography	29
4.1. Censorship and Revision	29
4.2. The situation of typography. The presses publishing György Verestói’s orations	30
5. The book trade of the epoch	35
6. Conclusions	39
III. THE FUNERAL SPEECHES OF GYÖRGY VERESTÓI. AN OVERVIEW OF THE RESEARCH HISTORY	41
Reconstructional attempts	41
Verestói’s career and the influence history of his works – in the mirror of literature	41
1. Intermingling tendencies regarding the career and the works of Verestói. Questions and certainties	42
2. The history of influence of the funeral speeches.	50
IV. ELEMENTS OF BIOGRAPHY IN THE CONTEMPORARY RECEPTION. FUNERAL SPEECHES ABOUT GYÖRGY VERESTÓI	61
1. Verestói’s life and career in the mirror of his <i>Autobiography</i> (Introduction)	61
2. The dialogue among the funeral speeches about György Verestói, the Latin autobiography and the translation of the latter	64
3. The most important facts of György Verestói’s life, based on his Latin Autobiography and the Hungarian translation of it.....	76

**V. RHETORICAL CHARACTERISTICS OF THE EPOCH IN TRANSYLVANIA.
THE PLACE AND ROLES OF THE ORATION 81**

1. Questions of genre, rhetoric and structure in the funeral speeches of György Verestói	87
2. The parts of the orations	95
3. Characteristics of style and content (Raising questions)	104

**V. PHYSICO-THEOLOGICAL ELEMENTS IN THE ORATIONS OF GYÖRGY
VERESTÓI 113**

1. Physico-theology and its popularisers in Europe and the Hungarian language area. A schematic review	113
2. Origin, definition, Hungarian example	117
3. György Verestói as a Hungarian precursor of physico-theology	120
1) <i>References in titles</i>	121
2) <i>Digressions and explanations of physico-theological character</i>	125
3) <i>Hints, interpositions, parts of justifications</i>	129
4. Conclusions	130

**VI. INTER(?) ACTION OF AUTHOR AND PUBLIC. DIALOGUE
CHARACTERISTICS OF THE ORATIONS OF GYÖRGY VERESTÓI 132**

1. The characteristics of an apparently unilateral dialogue	132
2. The „event”	134
3. The deceased	137
4. Public, classes	144
5. An example of author-public relationship. The oration(s) written for Ádám Bethlen’s memorial service	145
6. Forms of address and valediction	150
7. The orator’s relation to his public	159
8. The woman portrait of the orations	163

VII. SUMMARY, OUTLOOK 172

Appendix 177

Appendix number 1: The text of the oration about Judith Teleki	178
Appendix number 2: György Verestói: <i>Friendship with Deads</i> . Table of contents of the collection	197
Appendix number 3: The themes of orations, dates, classes	200

Appendix number 4: The time of death 203

Bibliography 206

Printed matters and other texts..... 220

Reviewed manuscripts of György Verestói 226

Éva Farkas Wellmann

Literature and Public in the 18th Century. The Works of György Verestói

- summary -

Keywords: *oration, culture of books, physico-theology, 18th century, rhetoric, funeral speech, funeral ceremony, György Verestói, Protestant aristocracy of Transilvania in the 18th century*

Examining the author-public relation of the century, summarizing the possibilities of recognition, several points and methods of the research seemed to be of question-raising character. This was caused by the larger historical- and textual context in which these works had come into being, but – at the same time – by the quite uncertain and occasional results of the research of reception.

Studying György Verestói's (1698–1765, reformed college teacher, later bishop) orations, also included some problems, beside the evident questions – at the beginning of the course of research, while elaborating the working hypothesis. The perspective being interested of general phenomena – during the phases of making contacts in the primary and secondary bibliography – helped the researcher elaborate her presuppositions.

The containment of the eighteenth century's social-political situation, mapping the culture of books, examining the rhetoric background, answering questions about style (etc.), set up further assumptions referring the unique: the different aspects of the analyzed funeral speeches. In order to realize an authentic research, I was keeping under increased review the affirmations, facts of the research history: identifying and re-examining the marked sources, one by one.

Getting over this phase, a real dialogue-situation could come into being, in which the historical point of view could interact with the actual horizon of the research. The dialogue, however, due to its nature but in consequence of the results, transformed into debate in some points.

The basic document of the research was György Verestói's collection of funeral speeches with the title: *Friendship with Deceased People* – the publication from 1783 was printed in the Reformed College of Kolozsvár, with its own found, under the supervision of Ádám Kaprontzai (Nyerges). The considerable part of the orations included in the collection had already appeared: in the issues which assembled the orations and other texts ordered for the funeral ceremonies of Transilvanian aristocrats. According to the preface, the appearance of the collection was justified by the popularity of Verestói's orations.

However, the situation and characteristics of book-culture in the first part of the 18th century could be outlined with the help of a schematic background. While defining the concept of public, it was necessary to include some historical-political knowledge, too – the period being the time of important turns, crucial events. The survey of the book-culture was not evadable for several reasons. Although by erudition they meant a basically Latin, ecclesiastical culture in the first part of the century, just in this period we can trace a movement towards an other, more worldly ideal. The presence of books, the history of their spreading deserved more attention because they could mark the gradual permeation of the Hungarian language. In this subsection after the 1) introduction, 2) I briefly discussed the historical-political relations of the period, with the special role of Transilvania.

Outlining of the social circumstances illuminated some antecedents of the book-culture's organization and created historical correspondence. 3) I detailed the Protestant respects, because they meant on the one hand the background of the oration analysis, and, on the other hand formed the "receiver part". (It was important to deal with the role of the church, because it represented a frame – and the significant sections of the culture started to mark out just in this period.) Here I also spoke about the contemporary presence of the books, emphasizing the occurrence and importance of the Hungarian printed papers, and trying to indicate the tendencies of their spreading at the same time. I mentioned the catalogues which can give an interesting cross-section of the funeral speeches – using the results of an Elek Jakab-study from the 19th century. Then, 4) I briefly reviewed the particular relations of publishing and typography, following the interests of the research – so putting forward the Protestant points of view and the projections of Kolozsvár. Finally, 5) the dissertation dealt with the book-trade of the epoch. The movements in the book stock of Transilvania were extremely important, because – with the cease of import (from abroad) – the book-market became quite internal. Among the catalogues of

the bigger particular libraries' open sales, I could collect information about the destiny of György Verestói's library, too.

Research history. The research – having György Verestói's collection of orations (*Friendship with Deceased People*) on its basis – tried to determine the relation between literature and author, and to complete, tinge the image of the author and his works. The analytical studies – in a fortunate way – dealt separately with the works of the elder and younger György Verestói. The “object” of the present research, the elder György Verestói, had been dealt with a more intensive interest in the general literature; this was caused partly by the fact that he became bishop in his final years, and partly by his more voluminous (significant?) oeuvre.

A more detailed analysis seemed to be necessary from the very beginning, because it became clear that – despite the popularity of the orations in the 18th century – one cannot find a presentation that would be concerned of all the texts included in the collection mentioned above. The former researchers of the topic generally dealt with only one (and mostly marginal) aspect of an oration, and they did not refer to lots of texts. However, my orientation, analysis of epoch and texts were considerably facilitated by the results of Katalin Németh S. and Áron Kibédi Varga. We can find Verestói's name in the later literature, too; I included these reflections into the corresponding parts of the dissertation.

The “processing” of the orations was therefore incomplete, and the figure of the author became more and more uncertain as we compared different sources. While the determination of György Verestói's place and importance, the dissertation was about to formulate certainties using the results of the research history.

The figure of the orator – despite his past popularity – has obliterated nowadays. Most encyclopaedias contain false information, but the general literary consciousness has also mediated erroneous facts about Verestói. Furthermore, his works were not separated, most databases and libraries merge his oeuvre with the younger György Verestói's one.

The complications around the questions of biography could be clarified by a latent manuscript – the Latin autobiography of György Verestói. The disclosures of facts in this, put into the mirror of the contemporary reception, could help the researcher state and summarize the most important data of the author's career.

The (local) rhetoric background also proved to be necessary to discuss. First of all, we had to make real the discernment that during the analysis of the orations we do not have access to their basic form of manifestation: we can only investigate the "recorded", edited form of the speeches.

In the 17th century „*the classical, humanist oratory which had its basis on Aristotle–Cicero–Quintilian was almost autocrat*” (István Bartók), but the worldly heritage of rhetoric in Transilvania binded strongly to the former centuries – still in the first part of the 18th century.

The interpretation of the secular orations – already their references – proved that the authors of the rhetorics mentioned above were still of great importance in the first part of the 18th century. The genre analysis of the orations was helped by the answers given for several stylistical-rhetorical questions. But the author "himself" could also help in some ways: he reflects quite often on his rhetoric deeds, furthermore he differentiates, determines, makes things clear in the *texts* of the speeches.

The tension which appeared in the texts was to be associated with the complex characteristics of style, rhetoric and content. (The stylistic analysis of the texts has to reckon with the elements of content, in spite of the fact that they could not always be connected to each other.) These orations – as the crops of the period linking the late Baroque with the Enlightenment – with the basic vibration in them, with their remarkable system of reference and structure gave a special snapshot of the literary conditions of the epoch.

Analyzing Verestói's public, due to the character, the publicity of the genre we could talk about almost every social strata. However, it became clear that the circle in which these orations existed and functioned, was mostly formed by the Transilvanian – Protestant – aristocracy. The fact that this stratum must be dealt as the orator's basic target audience is evident if we have a look on the addressings and the order of these. I investigated this in the chapter: *(Inter)action of author and public. The dialogue-characteristics of György Verestói's orations*. In the interaction of author and literature it was necessary to touch on some elements of the relation. The event (the occasion when the speeches were pronounced), the deceased as a personality, the orator, the composition of the public were all important factors in this complex relationship. An example of the author-public relation was presented by the oration(s) written for Ádám Bethlen's funeral ceremony; another, more general analysis investigated the woman-figure of the speeches.

During the research the investigation gained several new perspectives. It became unambiguous that the physico-theological system of references deserves more accentuated attention (and could be continued within a bigger scientific research, independently). Rendering the physico-theological interest (and its tradition, spreading) of the epoch, it became evident that these ideas were very intensively present in the occidental countries of Europe. In György Verestói's collection of orations, *Friendship with Deceased People*, we can identify different forms of physico-theological manifestations. This analysis confirmed the presupposition that in the history of Hungarian literature, in the process of physico-theological „inflows”, György Verestói is a determining personality – and worth of research in this respect, too.

Beyond all these, processing of the epoch's oration-literature in Transilvania is still to be expected. A profound review and grouping of the secular orations would be necessary – this kind of survey would outline the *ouuvres* of other authors – similar to György Verestói, too. A research like this would promote the more punctual placement of György Verestói among the epoch's orators. The investigation would include the evaluation of the younger György Verestói's rhetorical activity – which would be facilitated by the results of the present dissertation.

Selected List of References

ADAMIK Tamás – A. JÁSZÓ Anna – ACZÉL Petra

2005 *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest.

APOR Péter

1982 *Metamorphosis Transilvaniae*. In: *Magyar emlékirók 16–18. század*. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta BITSKEY István. Budapest.

ARISZTOTELÉSZ

1982 *Rétorika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

BÁN Imre

1962 *A barokk*. A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta, fordította és magyarázta BÁN Imre. Gondolat kiadó, Budapest.

1976 *A magyar barokk próza változatai*. In: *Uő: Eszmék és stílusok*. Irodalmi tanulmányok. Budapest, Akadémiai kiadó.

BARTÓK István

1991 XVII. századi logikai és retorikai irodalmunk kritikátörténeti tanulságai. *ItK*, 95. évf., 1. szám, p. 1–24..

1998 „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”. *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*. Akadémiai Kiadó–Universitas kiadó, Budapest.

BELLÁGHNÉ NAGY Rózsa

2006 A "jó és bölcs asszony" a 18. századi halotti beszédekben. In: *Erdélyi Múzeum*, 68. kötet, 3–4. füzet, p. 94–106.

BERG, Johannes van den

1999 *Religious Currents and Cross-Currents. Essays on Early Modern Protestantism and the Protestant Enlightenment*. Edited by Jan de BRUIJN, Pieter HOLTROP, Ernestine van der WALL, Ed. Brill, Leiden–Boston–Köln.

BETHLEN Kata

1922 *Széki gróf Teleki József özvegye, Bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és levelezése 1700–1759*. II. kiad, I–II. kötet. Kiad. és bev. Szádeczky–Kardoss Lajos. Grill Könyvkiadó, Budapest.

1982 *Önéletírása*. Magyar emlékirók, 16–18. század. Vál., kiad., jegyz. BITSKEY István, Szépirodalmi Kiadó (Magyar Remekírók), Budapest.

BÍRÓ Ferenc

1998 *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Balassi kiadó, Budapest.

BÍRÓ Zoltán – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán

1949 *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

BOD Péter

1766 *Smirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok. Mellyet ez sokszor tatár*

égette, török hammazta országnak kő-porai közül egybe-szededetett F. Tsernátoni ~. k. n. [Kiss Nyomda], Nagy-Enyed.

DEBRECZENI Attila

1999 Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1794. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról. Szerk. IMRE Mihály. *Itk*, p. 526–529.

DEÉ NAGY Anikó

Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században. In. KOVÁCS András et alii szerk. *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1996, p. 114–123.

DERHAM, William

1723 *Physico-theology: or, a demonstration of the being and attributes of God, from his works of Creation : being the substance of sixteen sermons preached in St. Mary-le-Bow-Church, London, at the honourable Mr. Boyle's lectures, in the years 1711, and 1712*. Printed for W. and J. Innys, London.

1793 *Physico-theológia, az az Isten lételének és tulajdonságának a teremtés munkáiból való megmutattatása*. Derham Viliám, ford. Segesvári István, Béts, Trattner Nyomda. (PHYSICO-THEOLOGIA, AZ AZ, AZ ISTEN LÉTELÉNEK ÉS TULAJDONSÁGINAK A' TEREMTÉS MUNKÁIBÓL VALÓ MEGMUTATTATÁSA. IRTA ÁNGLIÁBAN DERHÁM VILIÁM WINDSORI KÁNONOK, ESSEX TARTOMÁNYBAN UPMINSTERI PRÉDIKÁTOR, ÉS A KIRÁLYI TÁRSASÁGNAK TAGJA. MAGYAR NYELVRE FORDÍTOTTA SEGESVÁRI ISTVÁN. Egy tábla rajzollattal. Nyomt. Bétsben Nemes Trattner Tamás betüivel. 1793.)

DÉZSI Lajos

1896 Népmeséink történetéhez. *Itk*, VI. évf., 3. füzet, p. 345–350.

EGYED Emese

2002 A gyászkönyv mint az életrajz kiegészítése. *Erdélyi Múzeum*, 64. kötet, 3 – 4. füzet, p. 84–98.

2009 Ubi sunt?... Lóna tündöklése. *Korunk*, október
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=10&cikk=11066> (A hivatkozás a következő állapotot tükrözi: 2011. június 29.)

FÜLÖP Géza

1978 *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Irodalomtörténet Könyvkiadó, Budapest.

GÁBOR Csilla

2001 *Káldi György prédikációi*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2002 *Religió és retorika: Tanulmányok a középkori, reneszánsz, barokk irodalomról*. KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, p. 235–317.

GADAMER, Hans Georg

2003 *Igazság és módszer*. BONYHAI Gábor ford., Osiris Könyvkiadó, Budapest.

HERMÁNYI DIENES József

1970 *Nagyenyedi Demokritus*. Vál. bev. jegyz. ROHONYI Zoltán. Bukarest, p. 101–102.

1992 *Szépprózai munkái*. Kiad., bev., jegyz. S. SÁRDI Margit, Akadémiai–Balassi.

IMRE Mihály (szerk.)

1981 Szőnyi Benjámín levele Jakob Christoph Beck baseli professzorhoz 1766-ból. *Itk*, 67–72.

1997 *Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1794. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról.* A Bethlen Gábor Református Gimnázium kiadása, Hódmezővásárhely.

JAKAB Elek

1881 Adatok erdélyi írók névtárához. *MKsz.*, VI. évf., 6. füzet, November-December, p. 299–327.

1884 Ujabb adalék az erdélyi halotti beszédek bibliographiájához. *MKsz.*, IX. évf., 1–6. szám, p. 120–142.

JAKÓ Zsigmond

1976 *Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről. In. BALÁZS Mihály et alii (szerk.): *Művelődési törekvések akorai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére.* Kiadta a József Attila Tudományegyetem Régi magyar irodalom tanszéke, Szeged.

JAUSS, Hans Robert

1980 Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja (1970). BERNÁTH Csilla ford., *Hel*, p. 8–39.

JÉKELY Zoltán

1981 Tséri Verestói György, a XVIII. század erdélyi órátor. In. Uő.: *A Bárány Vére.* Budapest, p. 85–97.

KECSKEMÉTI Gábor és NOVÁKY Hajnalka (szerk.)

1988 *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból.* A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta KECSKEMÉTI Gábor, A bevezetőt írta KECSKEMÉTI Gábor és NOVÁKY Hajnalka. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete, 18.

KECSKEMÉTI Gábor

1992 Domini sumus: Vallási tanítás és nemesi reprezentáció 17. századi halotti beszédek inventiójában. *ItK*, p. 381–398.

1996 (szerk.): *Tarnai Andor- emlékkönyv.* Universitas kiadó, Budapest (Historia Litteraria 2.).

1998 *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században.* Universitas kiadó, Budapest (Historia litteraria 5.).

2003 A korai protestáns homiletika szerepe az európai és hazai irodalmi gondolkodás történetében. In. *ItK*, CVII. évf., 4–5, 367–398.

2007 „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás”. *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17 század fordulóján.* Universitas Kiadó, Budapest.

KESERŰ Bálint (szerk.)

1971 *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III. Művelődési törekvések a század második felében.* HERPEI János cikkei. Budapest–Szeged.

KESZEG Anna

2009 „Betsesbb értz az arany rozsa-fészek vasnál”. A rendiség retorikája Gyöngyössi János Korda György felett mondott halottbúcsúztatójában. *Sic Itur ad Astra*, 20. évf., 59. szám, p. 99–116.

2011 *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok.* Ráció Kiadó, Budapest.

KIBÉDI VARGA Áron

1998 Verestói György és a halotti beszéd. In. Uő.: *Szavak, világok.* Pécs, Jelenkor, p. 197–205.

1998 A halotti beszéd pragmatikája Verestói György kapcsán. In. *A magyar művelődés és a kereszténység.* Jankovics József et alii (szerk.), Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, II, p. 786–793.

KLANICZAY Tibor

1961 *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*. Szépirodalmi kiadó, Budapest.

KOSÁRY Domokos

1980 *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1990 Magyarország a 17–18. század fordulóján – a régi és új határán. *Századok*, 124. évf., 1. szám.

1990 *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Háttér Kiadó, Budapest.

KÖBLÖS Zoltán (összeáll.)

1905 *Halotti beszédek az Erdélyi Országos Múzeum és a Kolozsvári Ref. Kollegium Könyvtárában*. Különlenyomat a „Geneológiai Füzetek” 1904. és 1905. évi folyamaiból. Kolozsvár, Nyom. Gámán János Örököse Könyvnyomdájában.

LUKÁCSY Sándor

1991 Magyar haláltáncok. In. *ItK*, 95. évf., 2. szám, p. 111–137.

1993 Szép magyar írásoknak mindeneket gyönyörködtető kertecskéje. Verestói György (1698–1765). In. *Kortárs*, 5, p. 108–111.

1994 *Isten gyertyácskái*. Jelenkor Kiadó, Pécs (Élő Irodalom).

MELTON, J. Gordon

2005 *Encyclopedia of Protestantism* (Encyclopedia of World Religions), Facts on File Publishing.

MICHAELIS, Johann David

1823 *Introduction to the New Testament*. Translated From the Fourth Edition of German, and Considerably Augmented with Notes, and a Dissertation on the Origin & Composition of the Three First Gospels. By Herbert Marsh, D. D. F. R. A. S. Lord Bishop of Peterbrough. Printed for F. C. & J., London.

MONOK István

1996 *Erdélyi könyvesházak III., 1563–1757*. Scriptum Kft., Szeged.

2010 Erdélyi és magyarországi diákok olvasmányai hollandiai diákéveik alatt a korai újkorban. In. *Erdélyi Múzeum*, LXXII. kötet, 1–2. füzet. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása.

M. ZEMPLÉN Jolán

1964 *A magyarországi fizika története a XVIII. században*. Akadémiai kiadó, Budapest.

2000 Fizika az erdélyi kollégiumokban. In. *A magyarországi fizika klasszikus századai. 1590–1890*. GAZDA István szerk. Piliscsaba, p. 88–98.

NÉMETH S. Katalin

1984 Magyar orátor a 18. században: Verestói György. In. *It*, 4, Akadémiai kiadó, Budapest, p. 855–888.

2007 Verestóiról – másként. In: *Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*. Ráció kiadó, Budapest, p. 314–322.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius

2008 *Szónoklattan*. ADAMIK Tamás szerk., Kalligram Kiadó, Pozsony.

Institutio oratoria. Forrás: The Latin Library, <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html> – a hivatkozás 2011. augusztus 21-ei állapotot tükröz.

SIMONYI Károly

1986 *A fizika kultúrtörténete*. 3., átdolgozott kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest.

SZABÓ Péter

1989 *A végtisztesség. (A főúri gyászszertartás mint látvány)*. Magvető kiadó, Budapest.
2008 *Jelkép, rítus, udvari kultúra*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

SZABÓ Zoltán – SZÖRÉNYI László (szerk.)

Kis magyar retorika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

SZELESTEI N. László (szerk.)

2005 Régi magyar prédikációk 16–18. század. Egyetemi szöveggyűjtemény. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

SZILÁGYI Ferenc

1998 Fiziko-teológia a XVIII. századi hazai irodalomban. In. *A magyar művelődés és a kereszténység*. Jankovics József et alii (szerk.), Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, II, p. 794–803.

TÖRÖK István

1886 A kolozsvári collegium XVIII. századi tanárainak életrajza. (Verestói György 1728–1764 tanár s később püspök.) In. *Protestáns Közlöny*, 13. p. 122–123.; 14. p. 128–130.

1905 *A Kolozsvári ev. ref. Collegium története*. Kiadja a Collegium előljárósága, Stief Jenő és Társa Könyvnyomó Intézete, Kolozsvár.

TRÓCSÁNYI Zoltán

1941 A XVIII. század magyar könyveinek olvasóközönsége és példányszáma. *MKsz*, 60. év, 3. foly., 1. szám, p. 22–37.

1943 A szépirodalom üldözése. *MKsz*, III. évf., LXVII, Budapest, Kiadja A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, p. 433–435.

1953 Orosz példa az írástudatlanság csökkentésére 1735-ből. *Nyr*, 146–148.

TURÓCZI–TROSTLER József

1927 Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában. A racionalizmus és irracionizmus küzdelméhez. *Nyr*, LVI. évf., Kiadja a Magyar Nyelvőr Kiadóhivatala, Budapest, p. 6–12.

1961 A mese felfedezése és a magyar mese a XVIII. században. In. *Uó: Magyar irodalom – világirodalom*. Budapest, I. 73–97.

VERESTÓI György

1783 *Holtakkal való barátság*. I–II. darab. Kolozsvár, Nyomt. A' Reform. Kollégium Betüivel, Kaprontzai Ádám által.

VÍGH Árpád

1977 A retorika újjászületése. *Hel*, 1. szám, p. 3–23.

1981 *Retorika és történelem*. Gondolat kiadó, Budapest.

VÖRÖS Imre

1981 Szőnyi Benjámín és a fiziko-teológia. *ItK*, 85. évfolyam, 5–6. szám.

1991 *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*. Akadémiai kiadó, Budapest.

V. ECSEDY Judit

1999 *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800*. Balassi kiadó, Budapest.